
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, БЕЗПЕКИ ТА ГЛОБАЛІСТИКИ

Кормич Б. А., НУ "ОЮА"

РОЛЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

В данной статье анализируются основные современные модели национальной и международной безопасности. Системы обеспечения национальной безопасности рассматриваются в контексте защиты прав и свобод человека, обеспечения демократического развития государств.

The article presents the analyses of the main contemporary models of the national and international security. The national security systems are reviewed with respect to the granting the human rights and providing the democratic way of state development.

Однією з важливих тенденцій розвитку сучасних міжнародних відносин можна вважати зростання намагань абсолютної більшості держав попередити можливість світової війни та звести до мінімуму локальні війни шляхом проведення політики формування ефективних моделей профілактики конфліктів, зниження гостроти протистояння, вирішення конфліктів, а також дотримання прав людини і створення міжнародних стандартів в цій сфері.

Пошук оптимальних моделей став складовою політики національної безпеки, зовнішньополітичних стратегій в системі міжнародних відносин. Для України це також важливий та невід'ємний елемент її зовнішньополітичної діяльності. Адже національна

безпека це не лише гарантія реалізації національних інтересів, але й фактор взаємовигідного міжнародного співробітництва в умовах глобалізації. Разом з тим, взаємозв'язок категорій національної безпеки та громадянських прав і свобод є неоднозначним, що вимагає особливої уваги.

Аналіз всіх цих аспектів, втілених у практику системи міжнародних відносин, дає можливість вибору найбільш прийняттого варіанту, що базується на демократичних принципах захищеності інтересів, прав, свобод індивіда, суспільства, держави, міжнародної спільноти.

Окремі питання, пов'язані з даною проблематикою, розглядалися в роботах українських, російських, американських та інших дослідників, зокрема, У. Ліпмана, Б. Броуді, Г. Ласвела, І. Семиволоса, О. Гончаренко, В. Косевцева, І. Білько, О. Белова, А. Возженкова, А. Клименко, В. Міхеєва, В. Золотарьова, А. Грибкова, А. Кошкіна, С. Богданова, Н. Червова та багатьох інших.

Від правильного вибору моделі безпеки безпосередньо залежить поворот вектору розвитку демократії в бік зменшення загроз різного роду. При цьому до розрахунку приймаються і інституціональна, і організаційна, і нормативна складові моделі. Тобто, необхідно оцінювати як структуру, так і зв'язки, відносини, принципи регулювання в рамках моделі, прогнозувати короткострокові та довгострокові наслідки її функціонування.

Зокрема, це стосується дослідження формування концептуальних засад правого регулювання безпеки з урахуванням сучасних підходів до прав людини та домінування тенденції визнання пріоритету права в умовах просування до правової держави при забезпеченні національних інтересів, національної безпеки і їх поєднання з глобалізаційними процесами. Все це потребує використання існуючих правових норм та механізмів і вдосконалення та створення відповідних спеціалізованих правових інститутів.

Важливість існування спеціальних нормативно-правових механізмів для забезпечення широкого спектру напрямів національної безпеки, в тому числі і інформаційної, підкреслюється в Законі України "Про основи національної безпеки України" [1]. Стаття 2 цього Закону передбачає наявність певної правової основи національної безпеки, яка складається з Конституції та законів України, підзаконних нормативно-правових актів, а також теоретично-методологічної основи, що повинна відбиватися у цілому ряді доктрин, концепцій, стратегій та державних програм,

яким також надається юридичної сили, що робить їх обов'язковими для виконання державними органами та органами місцевого самоврядування.

Правові норми є одним з головних інструментів формального закріплення зовнішнього виразу державної політики, цілей, ідей та намірів правлячої еліти, засобом, за допомогою якого відбувається передача волевиявлення суб'єктів державного управління до його об'єктів.

Розуміння місця і ролі правового регулювання пов'язане з загальними підходами до права, що домінує як в науці, так і в суспільстві. Сучасна правова наука знає велику кількість концепцій та підходів до права, це – нормативний, морально-етичний, соціологічний, генетичний та ряд інших. Необхідно зазначити, що на протязі майже всього ХХ ст. переважаючим у радянській правовій науці (частиною якої була і українська) залишався саме нормативний підхід до права, який був характерним для радянської школи правознавства і який ґрунтувався на тому, що: "право – це система загальнообов'язкових, гарантованих державних норм, що виражають волю держави і виступають в якості регулятора суспільних відносин" [2]. Вже в 90-ті рр. на тлі демократизації суспільства право почали в більшій мірі асоціювати не з державою, як формальним його носієм, а з суспільством, індивідом, з поняттями особистої свободи та справедливості. Право в цей період почало виступати в якості системи нормативних установок, яка спирається на ідеї людської справедливості і свободи, виражена більшою частиною в законодавстві і регулює суспільні відносини.

Фактично відбулася трансформація поглядів на суб'єкт, волевиявлення якого закріплюється державним механізмом (тоталітарних правителів, правлячого класу, правлячої еліти, або всього суспільства). На сьогоднішній день визнається необхідність того, щоб право відображало інтереси всього громадянського суспільства, окремих соціальних груп та індивідів, а національний інтерес держави відповідав би інтересам її громадян.

Подібні поняття нерозривно пов'язані з проблемами легальності та легітимності рішень, які приймаються правлячою елітою та обумовлені побудовою правової держави. Оскільки, "у сучасному законодавстві люди бажають бачити добробут для усього людства, для окремих соціальних прошарків, для кожної особи... Юридичний закон залишається правилом поведінки, що встановлюється державою і забезпечується її примусовою силою. Але це

таке правило поведінки, що повинно стати будь-кому бажаним і вигідним, соціально обумовленим з позицій інтересів людини і природного довкілля" [3]. Нове наукове бачення права і проблематики правого регулювання відзначилось на трактуваннях процесу формування системи безпеки.

Адже сучасні реалії є такими, що будь-які кризи та конфлікти, що виникають в сфері прав людини, екології, економіки, інформаційній або воєнній порушують стабільність не лише національних політичних систем, але й регіональних, міжнародних.

Тому, процес трансформації форм та способів профілактики та вирішення конфліктів, попередження криз є достатньо активним.

Необхідно визнати, що поступово змінюються акценти у самих способах попередження та недопущення конфліктів. Від тиску на потенційного агресора Світ все більше схиляється до стимулювання взаємовигідного співробітництва, що виключає саму потребу агресивної поведінки. Ідеологія стратегічного стримування з її превентивними заходами все менше та менше себе виправдовує (зокрема, це приклад Іраку).

Більш ефективними стають заходи довіри та відкритості через ліквідацію та скорочення озброєнь, переговори та дипломатію, економічне партнерство, політичне співробітництво, розширення систем колективної безпеки.

Однак такий компроміс, заснований на балансі інтересів, зовсім не характеризується як стратегія "відступу" до періоду II Світової війни (відносно Чехословаччини або Польщі). Оскільки вона не стимулює конфлікти, а робить їх непотрібними. В даному випадку ставка робиться не на ізоляцію, а на нейтралізацію та залучення до взаємовигідних проектів (наприклад, Іран).

Разом з тим сучасні моделі є дуже різноманітними.

Близькими за змістовним наповненням є американська та російська моделі. В них ставку зроблено на глобальне стримування агресії стратегічними ядерними силами та використання сил швидкого реагування або сил загального призначення в регіональних та локальних конфліктах, наступальних локальних війнах.

Використовується участь в різних системах колективної безпеки і кооперація у боротьбі з міжнародним тероризмом. При цьому залишається змагання за переважаючий вплив в конкретних регіонах (Близький Схід, пострадянські країни), розміщуються військові бази за межами своїх державних територій.

Відмінною від цих моделей є китайська модель, де при наявності можливості спиратися на глобальне ядерне стримування ставку зроблено на власний оборонний потенціал. При цьому участь в системах колективної безпеки та розміщення військових баз на територіях інших країн не розглядається як фактор стримування агресії та усунення військової загрози. Кооперація допускається лише в боротьбі з тероризмом та сепаратизмом. Має місце практика широкого економічного партнерства з найбільш розвинутими країнами (США, країни ЄС, Росія тощо). Все це дозволяє Китаю вписуватися в концепцію післявоєнного багатопольярного Світу, підвищуючи свою роль на глобальному та регіональному рівнях за допомогою дипломатичних механізмів з прагматичним економічним ухилом. Важливим фактором розширення впливу виступає, також, вельми чисельна китайська діаспора.

Специфічною є і європейська модель, яка дозволяє країнам спиратися на тісне співробітництво загальноєвропейського рівня (ЄС) або більш широкого євроатлантичного (НАТО), що робить менш затратною самостійну національну оборонну політику. Система колективної безпеки є гарантом, який об'єднує політичні, економічні та військові можливості європейських країн. В рамках такої моделі Європа виступає достатньо цілісним та впливовим суб'єктом системи міжнародних відносин, орієнтованим на дотримання прав і свобод людини, створення мирних умов співіснування та розвитку міждержавного співробітництва як на європейському регіональному, так і на міжнародному рівнях.

Тобто, можна стверджувати, що досвід розвитку післявоєнного Світу свідчить про наявність декількох варіантів моделей вирішення конфліктів та попередження криз в системі міжнародних відносин.

Але й Україна має можливість оцінити адекватність будь-якої з існуючих моделей як згідно можливостей, так і згідно інтересів української держави та суспільства. Глобалізація та інші геополітичні процеси примушують шукати найбільш ефективний варіант, який стимулював би як демократичні процеси всередині України, так і демократизацію всієї системи міжнародних відносин, зниження рівня конфліктності у міждержавних відносинах та поглиблення міжнародного співробітництва в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Пошук передбачає як використання моделей, що вже існують, так і участь у формуванні нової перспективної моделі з макси-

мальним урахуванням національних інтересів та можливостей міжнародної кооперації. При цьому ефективність матиме лише модель, яка здатна відповідати внутрішнім та зовнішнім викликам сучасного цивілізаційного етапу.

Найбільш відповідними для України вбачаються два варіанти. Перший – це використання європейської моделі, але із урахуванням останніх політичних реалій для України, реалізація його в найближчому майбутньому є неможливою. Нова зовнішньополітична концепція виключає входження в НАТО, залишаючи лише окремі аспекти співробітництва, подібні програмі "Партнерство заради миру". Розширюється стратегічне партнерство з Росією, включаючи розміщення військової бази Чорноморського флоту РФ.

Враховуючи це, скоріше можна говорити про участь у створенні нової моделі, близької до європейської, але з іншими політичними акторами. Це може бути певний євразійський альянс, який забезпечує колективну безпеку та акумулює спільну ресурсну базу ряду країн СНД та Азії.

Головною умовою ефективності заходів із збереження миру та розвитку міжнародного співробітництва, поглиблення демократичних основ внутрішньодержавних та міждержавних відносин при цьому буде роль такої моделі не як альтернативи, а як доповнення та удосконалення вже існуючих моделей.

Це буде відповідати сучасним тенденціям розширення багатовекторності стратегічного партнерства та становленню багатополюсної міжнародної політичної системи. При цьому основоположною вимогою є врахування специфічних національних інтересів всіх учасників та їх максимально можливе узгодження. В такому співробітництві розподіл ролей не може відповідати формулі ведучий – відомий, а тільки формулі рівноправного та взаємовигідного партнерства без втручання у внутрішні справи один одного.

І тут саме європейська модель союзницьких відносин, без намагання виділити центральне ядро, є найбільш адекватною сучасним геополітичним реаліям. Дипломатичні, економічні та інші форми впливу більш продуктивні у розрахунку на перспективу, ніж обмежувально-силовий вплив. Це повинно бути головним уроком, щоб не допускати силового сценарію розвитку міждержавних відносин та вирішення конфліктів у міжнародних політичних відносинах.

Агресія у будь-якій формі не повинна залишатися атрибутом ХХІ століття, як і прагнення до нарощування рівня балансу сил. З урахуванням цілого комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів для України такий підхід є особливо важливим. Україна добровільно відмовилася від ядерного статусу, заявила про перспективи позаблоковості, і разом з тим про європейську орієнтацію та багатовекторне стратегічне партнерство. Сьогоднішній Світ, принаймні його розвинута частина, охоплений процесами глобалізації та інтеграції. Все це обумовило певний зсув векторів у національних системах, а саме включення в них елементів глобалізації. Згідно з рядом сучасних концепцій "національна безпека" до деякої міри втрачає свій державний або блоковий характер, перетворюючись на глобальне явище, що значною мірою залежить не від потужності держави чи блоку або угруповання держав, а від процесів міждержавного та міжнародного співробітництва.

Подібними міркуваннями продиктована і поява специфічного терміна "кооперативна безпека". Згідно з думкою Д. Дьюїта, основами цієї нової системи кооперативної безпеки стають три елементи:

- спрямованість не на залякування агресора, а на створення твердих гарантій попередження агресії;
- альтернативність політиці союзів або, у крайньому разі, співіснування поруч з ними;
- просування в галузі не лише військової, але й невійськової безпеки [4].

Характерними її рисами стає зменшення військових зовнішніх загроз на тлі розвитку ряду негативних процесів як глобально, так і регіонального характеру, що негативно впливають на внутрішню безпеку. Серед таких чинників: нові громадянські та міжнаціональні, міжконфесійні конфлікти та масові порушення прав людини, зростання насильства, розповсюдження наркотиків, тероризму, епідемії та екологічні проблеми. Саме просування векторів небезпеки від військових до невійськових і обумовлює необхідність для кожної держави приділяти увагу поліпшенню своєї внутрішньої безпеки.

Зі зсувом основних загроз у невійськову площину безпосередньо пов'язане деяке протиставлення індивідуальної безпеки та безпеки держави. Цікавою в цьому аспекті є думка колишнього міністра закордонних справ Канади Ллойда Ексвордсі, який вважає, що попри підсилення міжнародної безпеки, безпека людей

стає менш гарантованою в силу зростаючої кількості внутрішніх конфліктів. Автор вважає, що саме ці внутрішні конфлікти та вже згадані нами негативні чинники, з якими держава або не може або не бажає боротися, спростовують гіпотезу, згідно з якою безпека особи залежить від безпеки держави. Л. Ексвордсі пов'язує зміцнення безпеки, особливо безпеки людини, в сучасному Світі із впровадженням принципово нової наднаціональної стратегії кооперативної безпеки, яка включає шість складових:

- система індивідуальної безпеки потребує енергійного втручання для захисту людського життя, включаючи застосування примусових мір, в тому числі санкції та військове втручання, як це мало місце в Боснії та Косові;

- важливо оцінити людські "витрати" стратегій безпеки – як міжнародних, так і пов'язаних з безпекою окремої держави;

- політика безпеки повинна бути тісно інтегрована у стратегію підтримки прав особистості, демократії та розвитку;

- зважаючи на складний характер сучасних викликів безпеці індивідів, ініціативи в цій області повинні бути звернуті до суб'єктів світової спільноти, включаючи держави, багатосторонні організації та групи громадянського суспільства, а оскільки проблеми безпеки особистості мають транснаціональну природу, лише багатостороннє співробітництво дозволить знайти ефективні рішення;

- результативність цих рішень буде залежати від підсилення операційної координації, тобто чітко погоджених дій різних суб'єктів, включаючи учасників політичних переговорів, "блакитні шоломи", спостерігачів за правами особи та відповідальних за гуманітарну допомогу;

- зростаючу роль у концепції безпеки грають неурядові організації – органи громадянського суспільства, які в багатьох випадках були у вищій мірі ефективними партнерами в зусиллях по захисту безпеки людей [5].

У цілому, політика національної безпеки держави спрямована на зменшення та уникнення наявних та можливих загроз нормальному розвитку держави у відповідності з її цілями і є частиною національних інтересів держави.

Все це свідчить про незавершеність процесу вибору моделі поведінки України у системі міжнародних відносин. Це питання вибору залишається як теоретичним, так і практичним завданням, потребуючи, перед усім, вдосконалення правової бази, що регулює питання національної та міжнародної безпеки. На нашу думку,

основним завданням права в цьому аспекті є чітко визначити сферу застосування таких категорій як національні інтереси та національна безпека та встановити дієві і контрольовані механізми їхнього захисту, щоб, з одного боку, забезпечити демократичний розвиток держави та суспільства, а з іншого, дійсно створити безпечні умови цього розвитку.

Література:

1. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. // Голос України. – 22 липня 2003 р. – № 134.
2. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права / С. С. Алексеев. – Свердловск: Свердлов. Юрид. ин-т, 1963. – Вып. 1. – С. 27.
3. Сурилов О. В. Теория держави і права / О. В. Сурилов. – Одеса: Астропрінт, 1998. – С. 97.
4. Dewitt D. Common, Comprehensive and Cooperative Security / D. Dewitt. – The Pacific Review, 1994. – № V.
5. Axworthy L. La securite humanine: la securite des individus dans un monde en monde / L. Axworthy. – Politique etrangere. – 1999. – № 2. – P. 333.

*Глушков В. А., Национальная академия
Службы безопасности Украины*

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ СОВРЕМЕННОГО ПРАВОСЛАВИЯ

Статья посвящена рассмотрению геополитических проблем, с которыми сталкивается современная православная церковь.

The article is devoted to consideration of geopolitical problems which a modern orthodox church runs into.

Современное Христианство делится на три основных направления: католичество, православие и протестантизм. В настоящее время не существует единой Протестантской Церкви и насчитывается несколько тысяч протестантских деноминаций, а Православная Церковь включает в себя несколько независимых друг от друга Церквей. Кроме Русской Православной Церкви (РПЦ), есть Грузинская Православная Церковь, Сербская Православная Церковь, Греческая Православная Церковь, Румынская Православная Церковь и т. д. В РПЦ имеется несколько ответвлений, в частности, сама РПЦ, русская Зарубежная